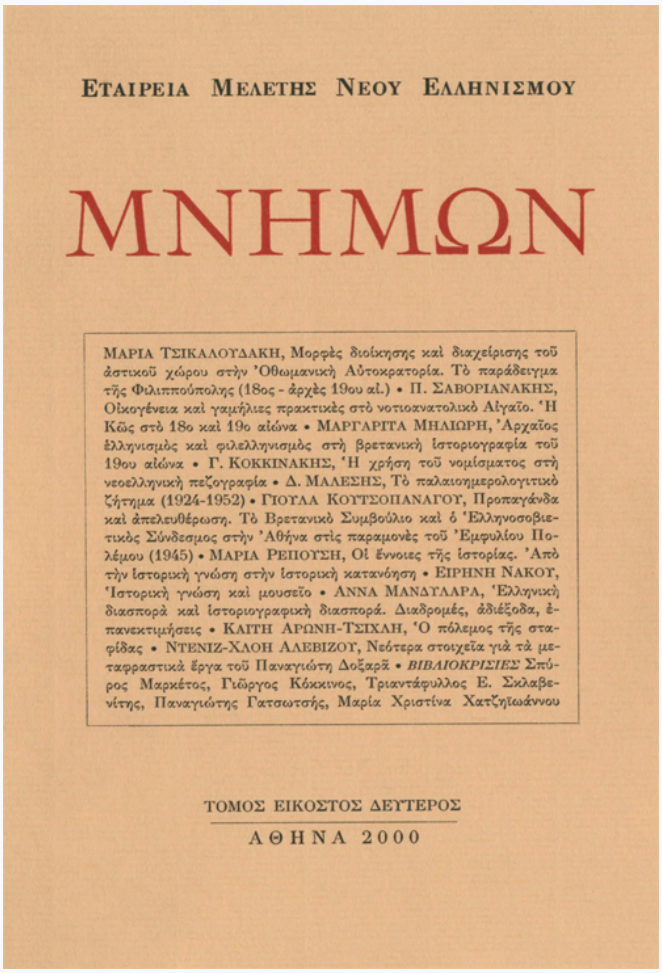
ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μνήμων

Τόμ. 22 (2000)

ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΔΟΞΑΡΑ

ΝΤΕΝΙΖ-ΧΛΟΗ ΑΛΕΒΙΖΟΥ

doi: 10.12681/mnimon.594

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΛΕΒΙΖΟΥ Ν.-Χ. (2000). ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΔΟΞΑΡΑ. *Μνήμων*, *22*, 259–267. https://doi.org/10.12681/mnimon.594

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 28/03/2024 10:26:47

ΝΤΕΝΙΖ-ΧΛΟΗ ΑΛΕΒΙΖΟΥ

ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΔΟΞΑΡΑ

Τρία συγγράμματα πιστοποιούν σήμερα την ενασχόληση του ζωγράφου Παναγιώτη Δοξαρά (Κουτήφαρη Μάνης 1662 - Κέρκυρα 1729) με τη μετάφραση κειμένων τέχνης:

1. Το *ΤΕΧΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ ΛΙΟΝΑΡΔΟΥ ΤΟΥ ΒΙΝΤΖΗ* [...] *Προσέτι δε και έτερα τρία βιβλία δια την ζωγραφίαν* [...] *ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΩΝ Εκ της ιταλικής φωνής εις απλήν ημετέραν διάλεκτον παρά του ελαχίστου Παναγιώτου Δοξαρά Ιππέως, Πελοποννησίου Ζωγράφου* [...] *Εν έτει Σωτηριώδει. α.ψ.κ.*, χειρόγραφο έργο που βρίσκεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας (Cod. Marc. Gr. IV 50-1117).

2. Το παρόμοιο *ΤΕΧΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΑΣ ΛΙΟΝΑΡΔΟΥ ΤΟΥ ΒΙΝΤΖΗ* [...] *Προσέτι δε και έτερα τρία βιβλία δια την ζωγραφίαν* [...] *ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΩΝ εκ της ιταλικής φωνής, εις απλήν ημετέραν διάλεκτον, παρά του ελαχίστου Παναγιώτου Δοξαρά Ιππέως, Πελοποννησίου Ζωγράφου* [...] *Εν έτει Σωτηριώδει αψκδ'*, χειρόγραφο έργο που βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (αρ. κώδικα 1285).

3. Τέλος, στα μεταφραστικά έργα του Παναγιώτη Δοξαρά συγκαταλέγεται και το χειρόγραφο σύγγραμμα που βρίσκεται στην Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία (αρ. κώδικα 6) με τίτλο: *Παναγιώτου Δοξαρά Ιππέως Πελοποννησίου, Ζωγράφου. Περί ζωγραφίας κατά το αψκς'*, καθώς έχει πλέον τεκμηριωθεί ταύτιση κειμένων του με ιταλικά κείμενα σε ιταλικές εκδόσεις[1].

Πρόκειται για τρεις ανθολογίες μεταφράσεων με επιλεγμένα κείμενα από

Το κείμενο που δημοσιεύεται εδώ αποτελεί την πρώτη ανακοίνωση συγκεκριμένων στοιχείων για το μεταφραστικό έργο του Παναγιώτη Δοξαρά. Είναι καρπός της συνεχιζόμενης έρευνάς μου με θέμα το γραπτό του έργο, έναυσμα και πρώτος σταθμός της οποίας υπήρξε η μελέτη μου: *Περί ζωγραφίας κατά το ,αψκστ'. Οι πηγές του έργου και η σημασία του*, διδ. διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 1998 (υπό έκδοση).

1. Βλ. Ντενίζ-Χλόη Αλεβίζου, *Περί ζωγραφίας κατά το ,αψκστ'*, ό.π.

την ιστοριογραφία της τέχνης της Ιταλίας με θέμα τους τη ζωγραφική τέχνη, που αναδεικνύουν τον Παναγιώτη Δοξαρά σε πρωτοπόρο Έλληνα μεταφραστή[2].

Ενώ, όμως, επί σειρά ετών θεωρήθηκε επαρκώς τεκμηριωμένο ότι τα τρία χειρόγραφα, στους τίτλους των οποίων κατονομάζεται ρητά ο Παναγιώτης Δοξάρας ως ο «ποιητής» ή ο «μεταφραστής» των κειμένων που περιέχουν, είναι γραμμένα με το χέρι του[3], πρόσφατη σύγκριση των γραφών τους δεν επιβεβαίωσε το συμπέρασμα αυτό.

Αναλυτικότερα, σύγκριση της γραφής τους πείθει ότι δεν γράφτηκαν και τα τρία τετράδια από το ίδιο χέρι. Ακριβέστερα, η γραφή των κυρίως κειμένων του χειρογράφου της Μ.Β. είναι διαφορετική από τη γραφή των κυρίως κειμένων των δύο άλλων χειρόγραφων έργων[4], ενώ η γραφή των κυρίως κειμένων τόσο του χειρογράφου της Ε.Β.Ε., όσο και του χειρογράφου της Ι.Ε.Ε. είναι απολύτως ταυτόσημη (ενδεικτικά δείγματα γραφής από τα τρία χειρόγραφα παρατίθενται στις Εικόνες 1α και 1β, 2 και 3). Ο σταθερά διαφορετικός τρόπος με τον οποίο ο γραφέας του χειρογράφου της Μ.Β. σχηματίζει γράμματα όπως το *φ*, το *β*, το *ζ*, ή και μαζί τα *τρ*, το χαρακτηριστικό του *ε* και το *η* που δεν τα συναντάμε στα κυρίως κείμενα των χειρογράφων της Ε.Β.Ε. και της Ι.Ε.Ε., καθώς και η μεγαλύτερη επιτήδευση που παρατηρείται σε όλα

---

2. Τα τρία χειρόγραφα τετράδια —εφ' εξής χειρόγραφο της Μ.Β, χειρόγραφο της Ε.Β.Ε. και χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε.— περιέχουν κείμενα για τη ζωγραφική είτε στην πρώτη έως σήμερα γνωστή μετάφρασή τους στα νέα ελληνικά, είτε σε μοναδική μετάφρασή τους στη γλώσσα μας. Βλ. σχετικά Αλεβίζου, *Περί ζωγραφίας κατά το ,αψκστ'*, ό.π., όπου παρουσιάστηκαν στοιχεία για το περιεχόμενο, τις γνωστές πηγές και τη δομή των τριών χειρόγραφων έργων. Βλ. επίσης A. Procopiou, *La peinture religieuse dans les îles ioniennes pendant le XVIIIe siècle*, διδ. διατριβή, Παρίσι 1939, S. Bettini, «Il Pittore Panajoti Doxarà fondatore della pittura greca moderna», *Archivio Veneto*, τχ. 39 (1942), 166-193 και Κ. Κυριακού «Συμβολή στη μελέτη του έργου του Παναγιώτη Δοξαρά «Τέχνη Ζωγραφίας» στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας», *Θησαυρίσματα*, 19 (1982), 212-223.

3. Τα πειστήρια του συμπεράσματος ότι γραφέας και των τριών χειρογράφων υπήρξε ο Παναγιώτης Δοξαράς είχε παραθέσει ο Σπ. Π. Λάμπρος πρώτα το 1871 (βλ. *Παναγιώτου Δοξαρά, Ιππέως Πελοποννησίου, Ζωγράφου, Περί Ζωγραφίας χειρόγραφον του αψκστ'. Νυν το πρώτον μετά προλόγου εκδιδόμενον υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου*, Αθήνα 1871, σ. κα'-κβ', όπου και ανακοίνωνε την ύπαρξη του χειρογράφου της Ε.Β.Ε.) και κυρίως στην κατοπινή μελέτη του «Συμπληρωματικές ειδήσεις περί του ζωγράφου Παναγιώτου Δοξαρά» στο *Νέος Ελληνομνήμων*, τ. Θ' (1912), 265-270. Στο κείμενο αυτό, αναφερόμενος ο Λάμπρος στα τρία χειρόγραφα, σημείωνε: «Περί των τριών τούτων κωδίκων είχον ανέκαθεν ισχυρισθή, ότι έχουσι πάντες την αυτήν γραφήν και είνε αυτόγραφοι του Δοξαρά. Προς βεβαίωσιν δε του εμού ισχυρισμού παραθέτω τρία πανομοιότυπα, ανά εν εξ εκάστου των κωδίκων...» (σ. 269).

4. Αναφέρομαι στα «κυρίως κείμενα», καθώς δεν έχει διασταυρωθεί αν και οι σημειώσεις και οι προσθήκες, συχνά με άλλο μελάνι, στα περιθώρια των κειμένων ή και μέσα σ' αυτά, ανήκουν επίσης στον κύριο γραφέα του κάθε χειρογράφου.

τα κεφαλαία γράμματα στα κείμενα του χειρογράφου της Μ.Β., αποτελούν ικανά πειστήρια για το συμπέρασμα ότι ο γραφέας του χειρογράφου της Μ.Β. δεν ήταν ο ίδιος με τον γραφέα των χειρογράφων της Ε.Β.Ε. και της Ι.Ε.Ε.[5].

Η γραφή του Παναγιώτη Δοξαρά ως έχει στο έγγραφο της διαθήκης του και σε υπογραφές του σε νοταριακά έγγραφα (Εικ. 4, 5, 6)[6] αποδεικνύει, παράλληλα, ότι είναι το χειρόγραφο της Ε.Β.Ε. και το χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε. τα έργα που γράφτηκαν με το δικό του χέρι[7].

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω, θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι το χειρόγραφο της Μ.Β., που είναι ολόκληρο γραμμένο από το ίδιο χέρι, *δεν* γράφτηκε από το χέρι του Παναγιώτη Δοξαρά.

Το γεγονός ότι το χειρόγραφο της Μ.Β. δεν γράφτηκε από το χέρι του δεν αρκεί ώστε να αμφισβητηθεί ότι ο μεταφραστής των κειμένων που περιέχονται στο τετράδιο της Μ.Β. υπήρξε πράγματι ο Παναγιώτης Δοξαράς. Τόσο στον γενικό τίτλο, όσο και σε κείμενα του έργου γίνεται, άλλωστε, ονομαστική αναφορά σε αυτόν[8]. Σημαίνει όμως ότι στοιχεία, όπως η ορθογραφία, οι προ-

---

5. Μετά από παράκλησή μου, τις γραφές αυτές εξέτασε και συνέκρινε, καταλήγοντας στο ίδιο συμπέρασμα και ο παλαιογράφος κ. Α. Τσελίκας, τον οποίο και από αυτή τη θέση ευχαριστώ.

6. Συγκρίθηκε η γραφή ως έχει σε κυρίως κείμενα των χειρογράφων της Ε.Β.Ε. και της Ι.Ε.Ε. με τη γραφή του Παναγιώτη Δοξαρά στα ακόλουθα έγγραφα: στα βιβλία του συμβολαιογράφου Μάρκου Παπακωστόπουλου, Δεσμίδα Διάφορα, βιβλίο 1, αρ. φ. 52 (σελ. 52r και 52v: διαθήκη του Παναγιώτη Δοξαρά) και αρ. φ. 53 (σελ. φακέλου της διαθήκης του Παναγιώτη Δοξαρά με την υπογραφή του), Αρχειοφυλάκειο Λευκάδας: στα βιβλία του συμβολαιογράφου Ιωάννη Καρβελά, βιβλ. 2, αρ. 5, σελ. 41α (έγγραφο με την υπογραφή του Παναγιώτη Δοξαρά), Αρχειοφυλακείο Λευκάδος. Σε παρόμοια σύγκριση είχε προβεί το 1973 και ο Π. Ροντογιάννης (βλ. «Η Χριστιανική τέχνη στη Λευκάδα», *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τ. Γ' (1973), 297 και Πίναξ 78, σ. 576), καταλήγοντας επίσης στο ίδιο συμπέρασμα: «Μια συγκριτική εξέταση του γραφικού χαρακτήρα του Παναγιώτη Δοξαρά, όπως τον έχουμε στις δύο υπογραφές του και στη διαθήκη του και εκείνου του χειρογράφου της Εθνικής Βιβλιοθήκης Αθηνών, μας έδειξε ότι πραγματικά το χειρόγραφο της Εθνικής Βιβλιοθήκης είναι γραμμένο από το χέρι του Παναγιώτη Δοξαρά» (σ. 297).

7. Τις γραφές εξέτασε και πάλι ο παλαιογράφος κ. Α. Τσελίκας, επιβεβαιώνοντας και το συμπέρασμα αυτό.

8. Πέραν της αναφοράς στον μεταφραστή Παναγιώτη Δοξαρά στον γενικό τίτλο του έργου: [...] *ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΝΤΩΝ Εκ της ιταλικής φωνής, εις απλήν ημετέραν διάλεκτον παρά του ελαχίστου Παναγιώτου Δοξαρά Ιππέως, Πελοποννησίου Ζωγράφου*, στο χειρόγραφο της Μ.Β. περιέχεται μία αφείρωση που επιγράφεται: «Τω πανυπερυμνήτω, υπερενδόξω και υπεραχράντω μονογενεί υιώ και λόγω του υψίστου Πατρός και Θεού Κυρίω Κυρίων, Βασιλεί Βασιλέων, Θεώ των Θεών, Δημιουργώ και Δεσπότη απάσης της κτίσεως, Σωτήρι δε ημών Ιησού Χριστώ, Παναγιώτης ο Δοξαράς δουλικήν απονέμει προσκύνησιν» (χειρόγραφο της Μ.Β., σ. III-VI). Κατόπιν στο χειρόγραφο φιλοξενείται ένας πρόλογος, κείμενο του Πελοποννησίου ιερομονάχου Λεόντιου (σ. VII-IX), στον οποίο μνημονεύεται και πάλι ο Παναγιώτης Δοξαράς ως μεταφραστής κειμένων του έργου: «...Αυτός λοιπόν ο προ-

σθήκες, οι παραλείψεις, οι παρανοήσεις, τα λάθη και γενικότερα οι «ελευθερίες» και εν τέλει η πιστότητα των μεταφράσεων που βρίσκονται καταγεγραμμένες στο τετράδιο της Μ.Β., σε σχέση με τα ιταλικά πρωτότυπα κείμενα, μπορεί να ανήκουν εξίσου στον Παναγιώτη όσο και στον άγνωστο γραφέα. Σημαίνει επίσης ότι η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην ανθολόγηση των κειμένων του συγκεκριμένου έργου και η μορφή του συγκεκριμένου τετραδίου ίσως να μην αντανακλά εν τέλει επιλογές του Παναγιώτη Δοξαρά, ενώ καθιστά μάλλον απίθανο η εικονογράφηση που περιέχει το χειρόγραφο της Μ.Β. να είναι έργο από το χέρι του[9].

Αν όμως οι μεταφράσεις που περιέχει το τετράδιο της Μ.Β. ήταν μεν έργα του Παναγιώτη Δοξαρά, αλλά δεν γράφτηκαν από το χέρι του, τότε το χειρόγραφο αυτό θα πρόκειται ασφαλώς για αντίγραφο έργου του. Η καθ' όλα εύλογη αυτή υπόθεση σημαίνει ότι το έργο της Μ.Β. είναι εν τέλει μία ανθολογία κειμένων σε μεταγραφή ή αντιγραφή τους από ήδη μεταφρασμένα κείμενα *παρά του ελαχίστου Παναγιώτου Δοξαρά Ιππέως, Πελοποννησίου Ζωγράφου*[10].

Ποιο υπήρξε το έργο αυτό του Παναγιώτη Δοξαρά που αποτέλεσε ως φαίνεται πηγή για την ανθολογία της Μ.Β.[11];

Είναι γνωστό, ότι τις μεταφράσεις που συμπεριλήφθηκαν στον τόμο της Μ.Β. τις ξαναβρίσκουμε και στο χειρόγραφο της Ε.Β.Ε.[12] και στο χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε.[13]. Ωστόσο, τα κείμενα που συμπεριλήφθηκαν στο χειρόγραφο της

ειρημένος κύριος Παναγιώτης, θέλοντας να μεταδώση εις το κοινόν την ωφέλειαν να πληθύνη είς όλον το γένος μας αυτή η τελεία και ακριβής ζωγραφία [...] εμεταγλώττισε με κόπους πολλούς εις απλήν φράσιν». Το επίγραμμα του ίδιου (χειρόγραφο Μ.Β., σ. IX) κλείνει επίσης με την αναφορά: «Ήγαγε δ' εις φάος αύθι Παναγιώτης Θαλάμηθεν / Κλεινός Δοξαράς, αριπρηπής, ιδμοσύνη τε».

9. Βλ. σχετικά και υποσημ. 21.

10. Θα πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι το χειρόγραφο παρέμεινε ημιτελές (βλ. και υποσημ. 12).

11. Μπορεί να πρόκειται για κάποια σκόρπια ή σταχωμένα, πρόχειρα ή καθαρογραμμένα τετράδια ή και φύλλα.

12. Παρά τις επιπόλαιες και συχνά επίσης παραπλανητικές πληροφορίες για τις πηγές και τα περιεχόμενα των χειρόγραφων έργων που υπάρχουν σε όλη τη σχετική βιβλιογραφία, η ομοιότητα του περιεχομένου του χειρόγραφου έργου της Μ.Β. και του χειρόγραφου έργου της Ε.Β.Ε., δεν διέφυγε της προσοχής των μελετητών. Οι συγκεκριμένες πληροφορίες για την ομοιότητα αυτή είναι ωστόσο ελάχιστες (βλ. κυρίως Σπ. Π. Λάμπρος, *Παναγιώτου Δοξαρά, Ιππέως Πελοποννησίου, Ζωγράφου, Περί Ζωγραφίας*, ό.π., του ίδιου, «Συμπληρωματικές ειδήσεις περί του ζωγράφου Παναγιώτου Δοξαρά», ό.π., A. Procopiou, ό.π., S. Bettini, ό.π., και Κ. Κυριακού, ό.π., καθώς δεν έχει γίνει έως σήμερα εκτενής σύγκριση ούτε των κειμένων ούτε και της εικονογράφησης που περιέχουν.

13. Η ταύτιση κειμένου από το χειρόγραφο της Μ.Β. με κείμενο από το χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε. έγινε για πρώτη φορά στη μελέτη *Περί ζωγραφίας κατά το ,αφκστ'*, ό.π. (βλ. και υποσημ. 14).

Μ.Β. αντιγράφτηκαν από κάποια άλλη πηγή[14]. Η χρονολογία που είναι ενσωματωμένη στον τίτλο του χειρογράφου της Μ.Β.: ,αψκ' (1720), δηλώνει ακριβώς αυτό.

Συγκεκριμένα, αν αποκλειστεί το ενδεχόμενο λάθους, τότε η χρονολογία ,αψκ' είτε αναφέρεται στη χρονιά κατά την οποία έγινε η αντιγραφή, είτε πρόκειται για μεταγραφή της χρονολογίας που έφερε στον τίτλο του το έργο που αντέγραψε ο γραφέας του χειρογράφου της Μ.Β.[15].

Είτε πάντως η χρονολογία αψκ' αναφέρεται στη χρονιά της αντιγραφής είτε στη χρονιά που έφερε το πρωτότυπο, το έργο που αποτέλεσε πηγή για το έργο της Μ.Β. αγνοείται έως σήμερα. Η δε χρονολόγησή του, το 1720 ή και ενωρίτερα, το καθιστά σε κάθε περίπτωση παλαιότερο ή προγενέστερο των άλλων δύο και μόνων έως σήμερα γνωστών χειρογράφων του Παναγιώτη Δοξαρά[16].

Ενόσω όμως οι ενδείξεις για ανεύρετο έργο του 1720 του Παναγιώτη Δοξαρά δεν επιτρέπουν ασφαλή συμπεράσματα για τους συσχετισμούς των κειμένων που συμπεριλήφθηκαν στα χειρόγραφα της Μ.Β., της Ε.Β.Ε. και της Ι.Ε.Ε., η σύγκριση του γραφικού χαρακτήρα του γραφέα των κειμένων του χειρόγραφου έργου της Μ.Β. με τη γραφή του γιου του Παναγιώτη Δοξαρά, Νικόλαου (Πελοπόννησος ή Ζάκυνθος 1700/1705 - Ζάκυνθος 1775)[17], όπως αυτή έχει σωθεί στις υπογραφές του σε έγγραφα των βιβλίων του συμβολαιογράφου Ι. Καρβελά (Εικ. 7, 8)[18], δίνει μία νέα προοπτική.

Ειδικότερα, παρά τα ελάχιστα γράμματα που προσφέρονται για σύγκριση και παρά τη διαφορά ανάμεσα στις προχειρογραμμένες υπογραφές (Εικ. 7, 8) και στα προσεγμένα και καθαρογραμμένα κείμενα του χειρογράφου της Μ.Β.

---

14. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγεί άλλωστε και η σύγκριση που έγινε ήδη στα πλαίσια της ειδικής μελέτης με θέμα το χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε. (*Περί ζωγραφίας κατά το ,αψκστ'*, ό.π.) μεταξύ του κειμένου *Εις τους νέους όταν προάγονται εις το σκχέδιον* (χειρόγραφο της Μ.Β., σ. 327-328) και του κειμένου *Νουθεσία εις τους νέους όταν προάγονται εις το Σχέδιον* (χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε., φ. 20r-21v).

15. Όπως έχει ήδη σημειωθεί κατ' επανάληψη στη σχετική βιβλιογραφία, το χειρόγραφο της Μ.Β. παρέμεινε ημιτελές (από πολλά κείμενα λείπουν λόγου χάρη μερικά από τα κεφαλαία καλλιγραφικά γράμματα, ενώ η εικονογράφηση που είχε προγραμματιστεί δεν ολοκληρώθηκε ως φαίνεται από τα πλαίσια που συνοδεύουν το κείμενο της πραγματείας περί ζωγραφικής του Leon Battista Alberti (σ. 273-278) που παρέμειναν κενά). Το γεγονός αυτό καθιστά πιθανότερο η χρονολογία ,αψκ' να αντιγράφτηκε από το πρωτότυπο και να μην αναφέρεται στη χρονιά που έγινε η αντιγραφή.

16. Βλ. χρονολογία αψκδ' (1724) στον γενικό τίτλο στο χειρόγραφο της Ε.Β.Ε. και αψκστ' (1726) στον γενικό τίτλο στο χειρόγραφο της Ι.Ε.Ε.

17. Οι χρονολογίες προκύπτουν από την έως σήμερα συστηματικότερη μελέτη αρχειακών τεκμηρίων, βλ. Π. Ροντογιάννης, ό.π.

18. Βιβλία συμβολαιογράφου Ι. Καρβελά, Δεσμίδα *Διάφορα*, αρ. 1, φ. 118r και φ. 116r, Αρχειοφυλακείο Λευκάδας. Στα ίδια έγγραφα υπάρχει και η υπογραφή του άλλου γιού του Παναγιώτη, Δημητρίου Δοξαρά (παρατίθεται επίσης στις Εικόνες 7 και 8).

(Εικ. 1α και 1β), υπάρχουν εν τούτοις στοιχεία (κυρίως ο τρόπος γραφής των γραμμάτων *η*, *κ*, *ε*, *β* και *ξ*) που επιτρέπουν την ταύτιση της γραφής τους[19]. Μπορούμε δηλαδή να συμπεράνουμε με σχετική ασφάλεια ότι είναι η γραφή του πρωτότοκου γιού του Παναγιώτη, που μετά τον θάνατο του πατέρα του έζησε υπό τη σκέπη και την προστασία του J. M. von Schulenburg για εννέα ή δέκα χρόνια (1729-1739) στη Βενετία[20] και κατόπιν, όπως είναι γνωστό, διακρίθηκε στα Επτάνησα (κυρίως στη Ζάκυνθο και στη Λευκάδα) ως ζωγράφος, που αναγνωρίζεται στα κείμενα του χειρογράφου της M.B.[21].

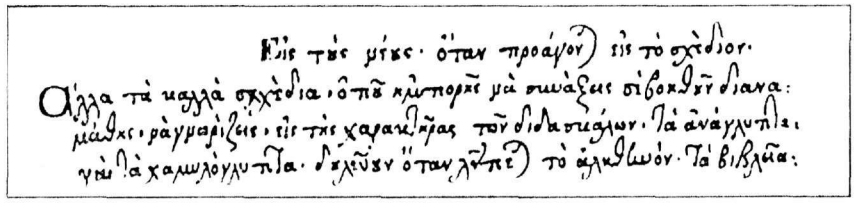
Με άλλα λόγια, το χειρόγραφο έργο της M.B., αποτελεί πλέον τεκμήριο που αποδεικνύει τη σχέση του Νικόλαου με το έργο του πατέρα του και συνάμα στοιχείο που θα πρέπει να συσχετιστεί και με το θέμα της διάδοσης ή της πρόθεσης για διάδοση του μεταφραστικού έργου του Παναγιώτη Δοξαρά.

Επιλογικά, το γεγονός ότι από τα τρία γνωστά χειρόγραφα έργα του Παναγιώτη Δοξαρά, που πιστοποιούν την ενασχόλησή του με το έργο της μετάφρασης, μόνο δύο είναι αυτά που γράφτηκαν από το χέρι του, το γεγονός ότι το χειρόγραφο έργο της M.B. είναι, το πιθανότερο, αντίγραφο έργου του, ίσως του 1720, που πάντως αγνοείται, και μαζί η αναγνώριση της γραφής του Νικόλαου Δοξαρά στο χειρόγραφο της M.B., που πιστοποιεί συμμετοχή του στο γραπτό έργο του πατέρα του, είναι νέα στοιχεία που εμπλουτίζουν σημαντικά, κυρίως με τα ερωτήματα που γεννούν, τη μελέτη για το γραπτό έργο του Παναγιώτη Δοξαρά.

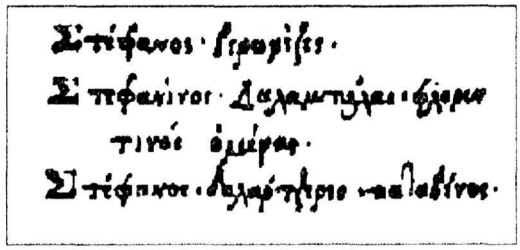
19. Και πάλι θα ευχαριστήσω τον παλαιογράφω κ. Α. Τσελίκα που επιβεβαίωσε την ταύτιση των γραφών αυτών.

20. Αρχειακά τεκμήρια που πιστοποιούν την παραμονή του εκεί παρέθεσε στη μελέτη του πρώτα ο Α. Μουστοξύδης, «Π. Δοξαράς», *Ελληνομνήμων*, φυλλ. 1 (1843), 21 και κατόπιν ο Κ. Ν. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία - Βιογραφίαι των εν τοις γράμμασι διαλαμψάντων Ελλήνων από της καταλύσεως της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής εθνεγερσίας (1453-1821)*, Αθήνα 1868, σ. 426-428.

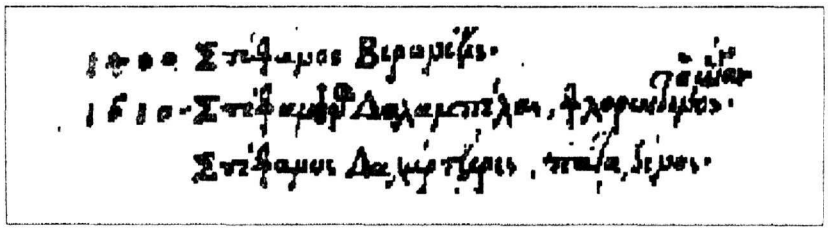
21. Το γεγονός ότι το χειρόγραφο της M.B. γράφτηκε από τον Νικόλαο Δοξαρά οδηγεί άμεσα στην ανάγκη να εξεταστεί αν και η εικονογράφηση που περιέχει ο τόμος της M.B. υπήρξε έργο του.

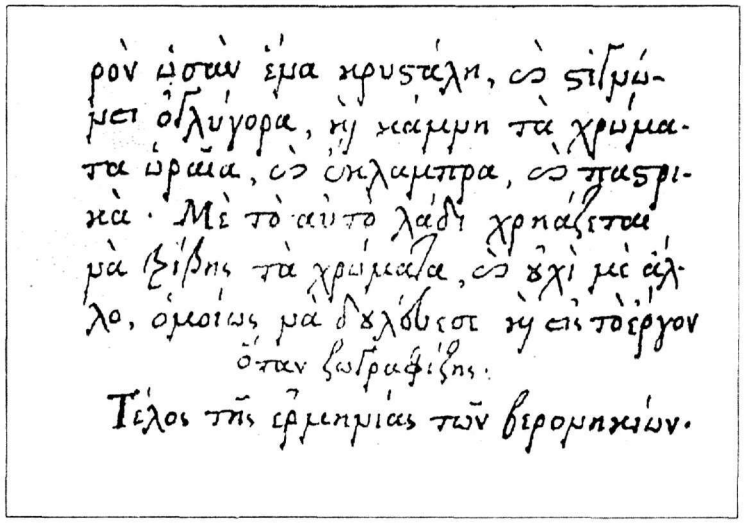
Εικ. 1α. Δείγμα γραφής: Τμήμα από κείμενο του χειρόγραφου έργου της Μ.Β.

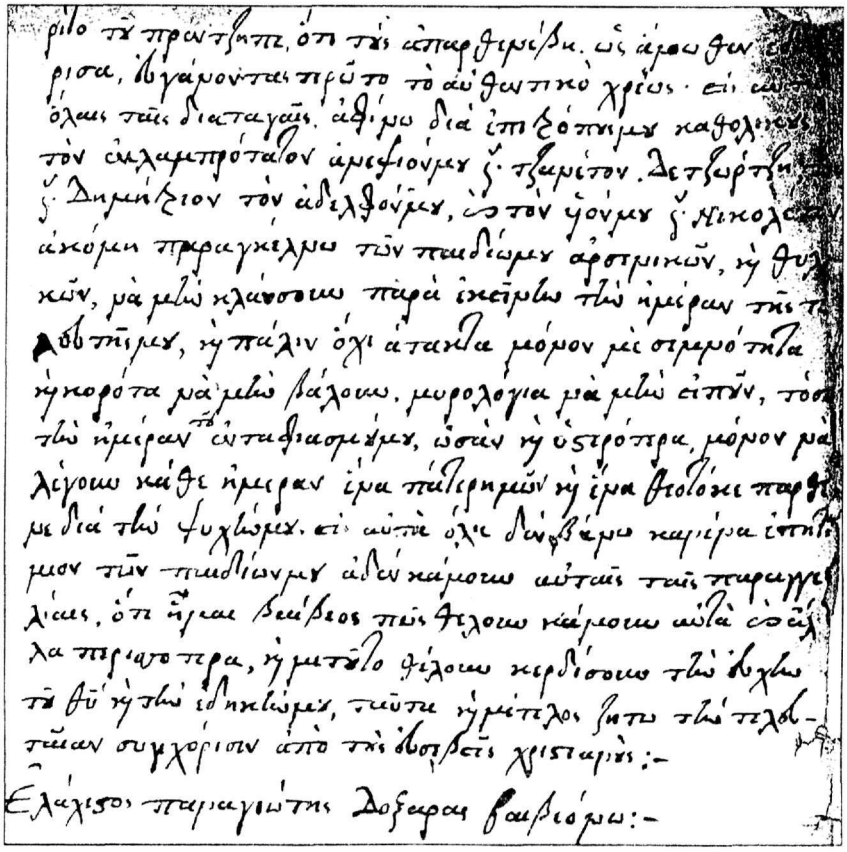
Εικ. 1β. Δείγμα γραφής: Τμήμα από κείμενο του χειρόγραφου έργου της Μ.Β.

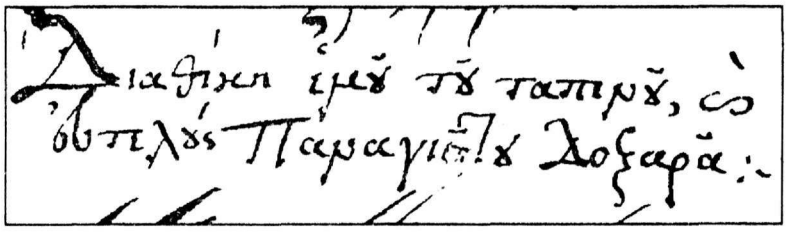
Εικ. 2. Δείγμα γραφής. Τμήμα από κείμενο του χειρόγραφου έργου της Ε.Β.Ε.

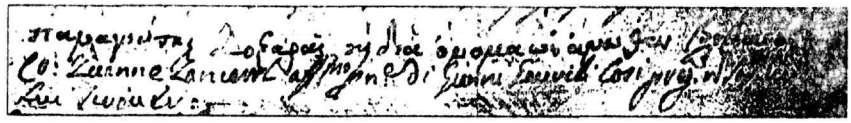
Εικ. 3. Δείγμα γραφής: Τμήμα από κείμενο του χειρόγραφου έργου της Ι.Ε.Ε.

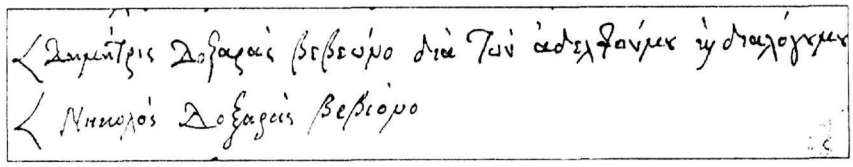
Εικ. 4. Τμήμα του κειμένου της διαθήκης του Παναγιώτη Δοξαρά με την υπογραφή του: Έγγραφο από το αρχείο του συμβολαιογράφου Μάρκου Παπακωστόπουλου, βιβλίο 1, αρ. φ. 52v (Αρχειοφυλακείο Λευκάδας).

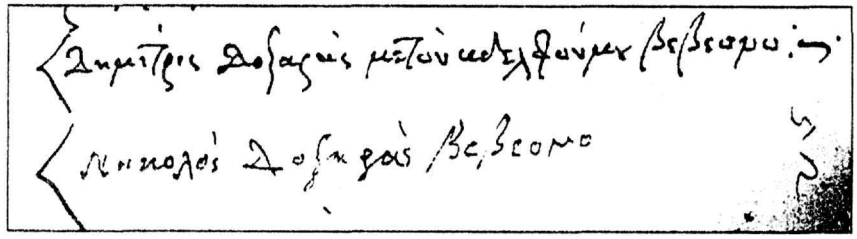
Εικ. 5. Σελίδα φακέλου της διαθήκης του Παναγιώτη Δοξαρά με την υπογραφή του: Έγγραφο από το αρχείο του συμβολαιογράφου Μάρκου Παπακωστόπουλου, βιβλίο 1, αρ. φ. 53 (Αρχειοφυλακείο Λευκάδας).

Εικ. 6. Υπογραφή Παναγιώτη Δοξαρά. Έγγραφο από το αρχείο του συμβολαιογράφου Ιωάννη Καρβελά, βιβλίο 2, αρ. 5, σελίδα 41α (Αρχειοφυλακείο Λευκάδας).

Εικ. 7. Υπογραφές των αδελφών Δημήτριου και Νικόλαου Δοξαρά. Έγγραφο από το αρχείο του συμβολαιογράφου Ιωάννη Καρβελά (Atti Zuavne Karvela, φ. 118r).

Εικ. 8. Υπογραφές των αδελφών Δημήτριου και Νικόλαου Δοξαρά. Έγγραφο από το αρχείο του συμβολαιογράφου Ιωάννη Καρβελά (Atti Zuavne Karvela, φ. 116r).